



GGD
Gemeente Den Haag

factsheet

Online seksueel grensoverschrijdend gedrag
ten opzichte van jongens

Ondersteuning voor jongens en hun ouders



Voorwoord

Internet speelt een belangrijke rol in de wereld van kinderen en jongeren, en zeker ook op seksueel gebied. Het is een plek waar ze hun seksualiteit kunnen verkennen, maar waar ze ook te maken kunnen krijgen met de risico's die daarmee gepaard gaan, zoals blootgesteld worden aan pornografie, seksueel getinte berichten ontvangen ('sexting'), digitale kinderlokkerij ('online grooming') en cyberpesten.

Jongens en meisjes ervaren dit verschillend. Uit onderzoek blijkt dat meisjes vaker een negatieve ervaring opdoen door blootstelling aan deze risico's. Dat betekent echter niet dat jongens zich er altijd prettig bij voelen. Het beeld heerst dat jongens wel houden van stoere taal en grappen over seks, maar dat kan het juist moeilijk maken om hun grenzen te bewaken. Ook jongens worden dus slachtoffer van seksueel grensoverschrijdend gedrag op internet. Tot nu toe is daar echter nog weinig aandacht voor.

Aletta E-Quality en GGD Den Haag willen daar met deze publicatie verandering in brengen. Hierbij besteden wij onder andere aandacht voor gender als invalshoek, omdat de maatschappelijke en culturele invulling van wat het betekent om man of vrouw te zijn een belangrijke rol speelt bij (het ervaren van) seksueel grensoverschrijdend gedrag, ook op internet. Door expertise en informatie van allerlei betrokken partijen te bundelen, hopen wij hulpverleners te ondersteunen om hun weg te vinden naar bruikbare methodieken en te inspireren om zelf nieuwe te ontwikkelen. Deze factsheet helpt daarbij.

Wij willen graag de deelnemers aan de expertmeeting bedanken voor hun waardevolle aanbevelingen. Zonder hun input was deze factsheet niet tot stand gekomen. Ook gaat een woord van dank uit naar de organisaties die ons hebben gevoed met informatie over hun projecten.

Renée Römken
Directeur Aletta E-Quality

Ton van Dijk
Directeur GGD Den Haag

November 2012

Samenvatting

Seksueel grensoverschrijdend gedrag op internet ten opzichte van jongeren neemt toe. Terwijl voor jongeren in het algemeen en meisjes in het bijzonder op dit gebied diverse programma's zijn ontwikkeld, bestaan die voor jongens en voor hun ouders veel minder. Binnen de preventie en hulpverlening is nog weinig aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag op internet. Dit alles was aanleiding voor Aletta E-Quality en GGD Den Haag om tussen eind 2011 en eind 2012 het project 'Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens' uit te voeren, bestaand uit een expertmeeting, deze factsheet en een symposium. Op basis van de expertmeeting heeft Aletta E-Quality een analyse gemaakt van de gender-aspecten van dit thema.

Behalve de rol van gender, bevat deze factsheet inzichten en aanbevelingen van diverse experts (hoofdstukken 1, 2 en 3) en een overzicht van relevante projecten en informatiebronnen (hoofdstuk 4). Hiermee geeft de factsheet handvatten aan professionals die met jongens en hun ouders werken om online seksueel grensoverschrijdend gedrag aan de orde te stellen.

Rol van gender

Bij seksueel grensoverschrijdend gedrag speelt gender een belangrijke rol, zowel in het gedrag als in de beleving, de hulpverlening en de preventie. Bij het ontwikkelen van voorlichtingsmateriaal en een hulpverleningsaanbod is het zinvol de volgende aspecten voor ogen te houden:

- Bij veel mensen leeft het beeld dat jongens seksueel meer behoeften hebben dan meisjes. Daardoor ontbreekt zowel bij jongens zelf als bij hun omgeving het besef dat ook hun grenzen overschreden kunnen worden, en is het moeilijk voor jongens om het aan te geven als dat gebeurt.
- Daders van seksueel grensoverschrijdend gedrag tegenover jongens zijn overwegend mannen en jongens, waardoor dit gedrag vaak een homo-erotisch karakter heeft. Het taboe op homoseksualiteit maakt het extra moeilijk voor slachtoffers om dit te melden.
- Vaders mogen in de opvoedingsondersteuning niet vergeten worden, maar hun rol is niet vanzelfsprekend positief: zij kunnen ook grensoverschrijdend gedrag vertonen.

Thema: Behoeften in de preventiesfeer gericht op jongens

Risicogroepen

Jongens lopen vanaf 10 à 12 jaar oud het risico om slachtoffer te worden van online seksueel grensoverschrijdend gedrag. Om ze weerbaarder te maken, kunnen ouders en scholen niet vroeg genoeg beginnen met de seksuele opvoeding. Het zoeken naar de eigen seksuele grenzen heeft een nieuwe dimensie gekregen met 'sexting': het uitwisselen van seksueel getinte berichten, foto's en filmpjes.

Het grootste risico lopen:

- homoseksuele, biseksuele, transseksuele en pedoseksuele jongens;
- jongens met een verstandelijke beperking;
- migrantenjongens en alleenstaande minderjarige asielzoekers;
- basisschooljongens vanaf groep 7 en 8;
- zwerfjongens.

Aanbevelingen voor het benaderen van jongens

- Begin vroeg: vóór groep 7 (8-10 jaar).
- Benader jongens via leeftijdgenoten, bijvoorbeeld in groepsgesprekken.
- Bespreek met jongens wat grensoverschrijdend gedrag inhoud.
- Stem plegerpreventie af op de categorie potentiële daders in de doelgroep.

Thema: Effectieve betrokkenheid van ouders

Ouders zijn zich vaak onvoldoende bewust van de risico's die hun kinderen op internet lopen. Het ontbreekt ze veelal ook aan genoeg kennis van internet. Bovendien vinden sommige ouders het moeilijk om seks te bespreken binnen het gezin. Andersom kloppen met name jongens ook niet makkelijk aan bij hun ouders met seksuele problemen. Ouders kunnen zowel positieve als negatieve rolmodellen zijn. Ook jongens uit probleemloze gezinnen lopen risico. Als een gezin streng religieus is, kan dat een complicerende factor zijn.

Sommige ouders zijn lastig te bereiken, maar er zijn wel degelijk kanalen, zoals de hulpverlening, gemeenten, scholen en supermarkten. Bij de Centra voor Jeugd en Gezin zou meer aandacht moeten komen voor achterliggende gezinsproblematiek. Opvoedingsondersteuning moet zich niet alleen op moeders, maar ook op vaders richten.

Aanbevelingen voor het benaderen van ouders

- Geef seksuele voorlichting, waarbij rekening wordt gehouden met de diversiteit aan culturele normen en waarden van ouders over seksualiteit.
- Stimuleer ouderbetrokkenheid op scholen.
- Plan voorlichtingsbijeenkomsten bij voorkeur niet in de periode van mei tot de zomervakantie.

Conclusies en aanbevelingen

- Leer jongens nee te zeggen en grenzen te stellen.
- Besteed daarbij aandacht aan hoe dit verband houdt met hun ideeën en beleving over het verband tussen seksualiteit en geslacht (jongen/meisjes zijn).
- Houd er rekening mee dat een deel van de jongens homo- of biseksuele gevoelens heeft, maar niet in zo'n hokje gestopt wil worden.
- Schakel organisaties van homojongeren in bij preventie en het bereiken van slachtoffers.
- Maak duidelijk dat contact rond erotiek niet verkeerd hoeft te zijn, en hoe je daarbij risico's vermijdt en elkaars grenzen respecteert.
- Ondersteun jongens in de communicatie met hun ouders over alle vormen van seksualiteit, inclusief homo-, trans- en interseksualiteit.
- Begin vroeg met seksuele voorlichting: vóór groep 7.
- Reguliere weerbaarheidprogramma's zijn niet voldoende effectief voor kwetsbare jongens.
- Onderzoek hoe leeftijdgenoten met elkaar omgaan en vergroot de bewustwording door met hen in gesprek te gaan over deze problematiek.
- Breng in kaart welke groepen jongens het meest kwetsbaar zijn voor deze problematiek.
- Er is nog weinig over dit onderwerp bekend, dus zet kleine stapjes.
- Doe aan plegerpreventie.
- Besteed op de PABO meer aandacht aan internet, social media en jongeren.
- Scholen: creëer een veilige sfeer en ontwikkel beleid op het vlak van seksualiteit en internetten.
- Gemeenten: richt u op specifieke doelgroepen van jongens.
- Plaats seksualiteit binnen preventie in een breder perspectief, zoals omgaan met intimiteit.
- Maak het onderwerp beter bespreekbaar voor ouders.
- Het inschakelen van ouders kan nuttig zijn, maar moet wel met de nodige omzichtigheid gebeuren.
- Besteed aandacht aan vaders als (positief en negatief) rolmodel.
- Meer toezicht door ouders op de internetactiviteiten van kinderen is belangrijk.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	3
1. Inleiding	7
1.1 Aanleiding en doel project	7
1.2 Doel en opzet factsheet	8
1.3 Definitie seksueel grensoverschrijdend gedrag	8
1.4 Rol van gender bij online seksueel grensoverschrijdend gedrag	8
1.4.1 Beeldvorming 'Jongens willen het zelf'	9
1.4.2 Daders zijn overwegend mannen	10
1.4.3 Jongens als dader en slachtoffer	10
1.4.4 Vaders	11
2. Verslag expertmeeting	12
2.1 Doel en aanpak expertmeeting	12
2.2 Thema: Behoeften in de preventiesfeer gericht op jongens	13
2.2.1 Risicovolle leeftijdscategorieën	13
2.2.2 Definitie risicogroep jongens	14
2.2.3 Benaderen doelgroepen	16
2.2.4 Internetgevaaren	16
2.3 Thema: Effectieve betrokkenheid van ouders	17
2.3.1 Bewustzijn ouders	17
2.3.2 Benaderen ouders	17
2.3.3 Advies en ondersteuning ouders	18
3. Conclusies en aanbevelingen	19
4. Overzicht relevante projecten	21
4.1 Projecten gericht op jongens	21
4.2 Projecten gericht op jongens en meisjes	23
4.3 Informatie voor jongeren	27
4.4 Informatie voor ouders	28
4.5 Databanken projecten	28
5. Links	29
6. Literatuur	30

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en doel project

Seksueel grensoverschrijdend gedrag op internet bij jongeren neemt toe. Een oorzaak hiervan is dat steeds meer jongeren tussen 13 en 18 jaar gebruik maken van internet en social media en daardoor meer te maken krijgen met de negatieve kanten ervan. Ook plegers van zedendelicten gebruiken vaker internet om hun slachtoffers te werven. Terwijl voor zowel jongeren in het algemeen als meisjes in het bijzonder diverse initiatieven zijn ontwikkeld, zijn die voor jongens en hun ouders minder voorhanden. Daarnaast constateert de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen dat binnen preventie en hulpverlening relatief nog weinig aandacht is voor het online perspectief van seksueel geweld.

Bovenstaande is voor Aletta E-Quality en GGD Den Haag aanleiding geweest om eind 2011 een gezamenlijk project te starten over online seksueel grensoverschrijdend gedrag voor minderjarige jongens en hun ouders. Het doel van het project is tweeledig:

- Inventariseren van preventie- en hulpverleningsstrategieën die bedoeld zijn om de weerbaarheid van kwetsbare jongens als mogelijke slachtoffers van seksueel grensoverschrijdend gedrag op internet te vergroten.
- Aanreiken van instrumenten en handvatten aan professionals om het bewustzijn van ouders te vergroten, zodat ze hun kinderen beter kunnen begeleiden en kunnen beschermen in de digitale wereld.

Om deze doelstellingen te realiseren, nodigden Aletta E-Quality en GGD Den Haag een aantal deskundigen uit voor een expertmeeting op 19 juni 2012. De bedoeling van die bijeenkomst was om kennis en ervaring rond dit thema vanuit ieders werkerterrein bijeen te brengen en te delen. De aanbevelingen die voortkwamen uit deze expertmeeting zijn opgenomen in deze factsheet, die tijdens het symposium van GGD Den Haag 'Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens' op 1 november 2012 gepresenteerd wordt aan de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen.

1.2 Doel en opzet factsheet

Deze factsheet is bedoeld voor professionals die met jongeren werken, met name met jongens (en hun opvoeders). De factsheet bevat gegevens over diverse thema's rond online seksueel grensoverschrijdend gedrag. In hoofdstuk 1 wordt de rol van gender voor preventie en hulpverlening uiteengezet. De factsheet geeft in hoofdstuk 2 een samenvatting van de expertmeeting, waarbij onder andere de risicogroepen, internetgevaaren en ouderbetrokkenheid aan bod komen. Hoofdstuk 3 geeft de conclusies en aanbevelingen op grond van de eerdere hoofdstukken weer. Tot slot biedt de factsheet in hoofdstukken 4 en 5 een overzicht van preventie- en hulpverleningsprojecten en links op dit gebied. Deze publicatie is geschreven op basis van de kennis en expertise van Aletta E-Quality, de bevindingen uit de expertmeeting en de inventarisatie van relevante projecten.

Internetrisico's gelden ook voor meisjes, maar in deze factsheet wordt niet nader op de situatie voor meisjes ingegaan.

1.3 Definitie seksueel grensoverschrijdend gedrag

De term seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van kinderen wordt in de methodiek Vlaggensysteem (*Frans & Franck, 2010*), die door Sensoa en Movisie is ontwikkeld, aan de hand van zes criteria gedefinieerd: wederzijdse toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid (op basis van leeftijd, kennis, levenservaring), leeftijd (gedrag is aanvaardbaar voor de ontwikkelingsfase), context (gedrag houdt rekening met omgeving) en zelf-respect (gedrag veroorzaakt geen fysieke of psychische schade).

Als het seksuele gedrag niet aan één of meer criteria voldoet, is mogelijk sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Seksueel grensoverschrijdend gedrag kan verschillen qua ernst (licht tot zwaar) en qua aard (fysiek of niet-fysiek) (*De Haas, 2012*). Voorbeelden van niet-fysiek seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn ongewenste verbale seksuele toespelingen en seksueel getinte sms'jes.

Bij fysieke grensoverschrijding gaat het om seksuele handelingen die een persoon tegen zijn/haar wil moet ondergaan of uitvoeren, bijvoorbeeld aanranding of verkrachting.

Tijdens de expertmeeting 'Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens en hun ouders' is voor dit project gekozen voor de term seksueel grensoverschrijdend gedrag in plaats van seksueel geweld. Verschillende deelnemers vonden de term seksueel geweld te beladen. Zie voor een nadere toelichting de paragraaf over de expertmeeting.

1.4 Rol van gender

Naast het feit dat er tot nu toe weinig aandacht is besteed aan online grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens, zijn er ook andere redenen om specifiek stil te staan bij de positie van jongens in dit verband. Een van die redenen is de belangrijke rol die gender² speelt bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. In het algemeen is seksualiteit op welke leeftijd dan ook nauw verknoopt met beleving van en opvattingen over seksuele identiteit en daaraan gekoppeld ook over mannelijkheid en vrouwelijkheid en wat 'passend' gevonden wordt. Hoe kan in de aanpak van seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens rekening worden gehouden met specifieke aspecten die voor jongens gelden, zowel wat betreft online contact met meisjes als met jongens of mannen?

In de virtuele wereld kunnen zowel ouders als slachtoffers een ander geslacht (en leeftijd) aannemen dan zij werkelijk hebben. Achter deze virtuele identiteiten gaan personen schuil met een werkelijke sekse en leeftijd. Mannen en vrouwen, en jongens en meisjes, hebben deels een verschillende maatschappelijke positie, verschillende (aangeleerde) rollen, en de beeldvorming over hen verschilt. Dat heeft gevolgen voor zowel het grensoverschrijdend gedrag als voor de beleving ervan. Bij hulpverlening en preventie is het belangrijk hiermee rekening te houden.

¹ Sensoa is het landelijke expertisecentrum rond seksuele gezondheid in België.

² De term gender verwijst naar de maatschappelijke en sociaal-culturele normering en invulling van mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Het is goed om bij het ontwikkelen van voorlichtings-, preventie- en hulpverleningsprogramma's voor jongens en hun ouders na te denken over de volgende gender-aspecten:

- Beeldvorming 'Jongens willen het zelf'.
- Daders zijn overwegend mannen.
- Jongens als dader en slachtoffer.
- Vaders.

1.4.1 Beeldvorming: 'Jongens willen het zelf'

In de beeldvorming, ook bij ouders, leeft vaak het idee dat jongens seksueel meer behoeften hebben. Dat jongens de grenzen opzoeken, terwijl meisjes moeten leren de grenzen te bewaken en "nee" te zeggen.

Wellicht zit daar een kern van waarheid in. Begin 2006 heeft de Stichting Mijn Kind Online een onderzoek laten uitvoeren door de Rutgers Nisso Groep om het seksuele gedrag van Nederlandse jongeren op internet in kaart te brengen. Er bleken grote verschillen te zijn tussen jongens en meisjes, vooral in de beleving van seksueel getinte ervaringen, de manier waarop ze hiermee omgaan en de reden om wel of niet op seksueel getinte vragen en verzoeken te reageren. Zo vindt 62% van de meisjes het over het algemeen (helemaal) niet leuk om een seksueel getinte vraag te krijgen, tegenover slechts 13% van de jongens. Dit beeld werd bevestigd tijdens de expertmeeting: jongens beleven bepaalde seksuele gedragingen als minder negatief dan meisjes.

E-Quality³ heeft in 2009 een enquête onder ouders gehouden over seksualisering en seksuele opvoeding. Bijna een op de vier ouders was het eens met de stelling dat 'vrouwen meer dan mannen hun grenzen horen aan te geven op seksueel gebied', en bijna een op de vijf vertelde dit ook aan hun kinderen. Een kwart van de ouders, zowel vaders als moeders, onderschreef de stelling dat 'mannen altijd op seks uit zijn'.

Het kan kortom in zekere zin ongebruikelijk voorkomen om jongens als slachtoffer te beschouwen van (online) grensoverschrijdend gedrag: zowel de jongens zelf als hun omgeving moeten een drempel over om te signaleren dat ook jongens over een grens kunnen worden geduwd (al ligt deze grens misschien gemiddeld iets verder dan de grens bij het gemiddelde meisje). Zoals op de expertmeeting werd gezegd: veel jongens bezigen stoere taal en maken seksuele grappen, waardoor het voor jongens die dat niet leuk vinden lastig is om dat aan te geven.

1.4.2 Daders zijn overwegend mannen

Degenen die grensoverschrijdend seksueel gedrag plegen, zullen overwegend mannen of jongens zijn. Harde cijfers hierover zijn eigenlijk niet beschikbaar, maar aangezien mannen oververtegenwoordigd zijn als daders van seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag 'in real life' (ook als het gaat om mannelijke slachtoffers), is het vrijwel zeker dat dit ook online het geval is. Ook tijdens de expertmeeting bleek het overwegend te gaan om mannelijke daders, hoewel ook meisjes als daders werden genoemd.

³ E-Quality is het voormalige kenniscentrum voor emancipatie, gezin en diversiteit. In 2012 is E-Quality met Aletta, instituut voor vrouwengeschiedenis, gefuseerd tot Aletta E-Quality, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis.

Beide seksen zijn dus voornamelijk slachtoffers van mannelijke daders. Dat levert echter toch een belangrijk verschil op, want het betekent dat het grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens vaak een homo-erotisch karakter heeft. Dat is belangrijk om bij de hulpverlening, preventie en communicatie rekening mee te houden:

- Jongens kunnen het moeilijker vinden om hun ervaringen met grensoverschrijdend gedrag door een mannelijke dader te melden en te bespreken door het taboe dat nog steeds rust op homoseksualiteit. Zij moeten dan immers vaak ‘uit de kast komen’ door te vertellen dat zij online bezig waren met homo-erotische onderwerpen. Dit speelt in de ene gemeenschap sterker dan in de andere: denk bijvoorbeeld aan orthodox-religieuze kringen (zie o.a. Kooistra, 2006).
- Ouders en de verdere omgeving weten vaak niet dat jongens homoseksuele gevoelens hebben. Jongens zijn gemiddeld 12,6 jaar als zij voor zichzelf ontdekken dat zij homoseksuele gevoelens hebben, en komen gemiddeld ‘uit de kast’ als zij 16,3 jaar zijn. Ook als homoseksuele jongeren ‘uit de kast’ zijn, is dat niet altijd het geval ten opzichte van hun ouders. In 20% van de gevallen is de moeder niet op de hoogte, en in 30% van de gevallen de vader niet (Keuzenkamp (red.), 2010).
- Ouders kunnen op grond van bezwaren die zij hebben tegen homoseksualiteit (zeker voor hun eigen kind) te snel oordelen dat gedrag grensoverschrijdend is, terwijl het in feite misschien niet gaat om door de jongen zelf als ongewenst of grensoverschrijdend beleefd gedrag. In de hulpverlening is het goed om vast te stellen wat de jongere zelf ervan vindt.
- Het verkennen van homoseksuele of biseksuele gevoelens kan vaak makkelijker online dan in de klas of in het uitgaansleven. Bijna 50% van de jongens met homoseksuele gevoelens (16 tot 25 jaar) geeft aan behoefte te hebben aan online contact met andere homojongeren, en zij hebben daarmee ook bijna allemaal ervaring. Het is belangrijk om in de voorlichting niet op te roepen dat er iets mis is met zo’n online verkenning.

Meer informatie over jongeren met homoseksuele gevoelens is te vinden in deel 3 van het onderzoek ‘Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland’ (Keuzenkamp (red.), 2010).

1.4.3 Jongens als dader en slachtoffer

Jongens kunnen slachtoffer, maar ook dader zijn van online grensoverschrijdend gedrag. Het kan bij daders gaan om pedofiele jongens, maar ook om jongens die grensoverschrijdend gedrag vertonen tegenover een leeftijdgenoot (m/v). Macho-gedrag (stoer doen) en opvattingen over de aanvaardbaarheid daarvan spelen hierbij een rol. Overigens komt het ook voor dat jongens tegelijkertijd slachtoffer en dader zijn.

Daarnaast is het bekend dat jongens die slachtoffer zijn van seksuele kindermishandeling, later in hun leven een groter risico lopen om dader te worden. Deze samenhang is bij jongens/mannen sterker dan bij meisjes/vrouwen (Glasser, 2001). Als dit zich voordoet bij seksuele kindermishandeling ‘in real life’, kan dat mogelijk ook het geval zijn bij online grensoverschrijdend gedrag. Het bestrijden van online grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens kan in dat geval bijdragen aan preventie voor de toekomst.

1.4.4 Vaders

Vaders kunnen een positieve rol spelen en moeten in de opvoedingsondersteuning niet vergeten worden.

De opvoedingsondersteuning richt zich nu vaak (onbewust) te veel op moeders, zo werd ook op de expertmeeting gesignaleerd (zie *De Hoog, Hartboorn & Servage, 2011*).

Vaders kunnen echter ook een negatieve rol spelen. Zij kunnen betrokken zijn bij het online grensoverschrijdend gedrag, of dit stimuleren. Op de expertmeeting werd het voorbeeld genoemd van een vader die naar seksueel getinte beelden kijkt terwijl de zoon meekijkt, en het voorbeeld van vaders die zelf ook online jonge jongens benaderen. De hulpverlening moet er alert op zijn dat ouders (met name vaders) niet altijd vanzelfsprekend een bondgenoot zijn in de strijd tegen grensoverschrijdend gedrag.

2. Verslag expertmeeting

2.1 Doel en aanpak expertmeeting

De expertmeeting ‘Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens en hun ouders’ had de volgende doelstellingen:

- Consulteren van experts.
- Uitwisselen van kennis en ervaring.
- Input verzamelen voor deze publicatie.

Verschillende deskundigen die zich bezighouden met het onderwerp werden voor de expertmeeting uitgenodigd. Hen werd gevraagd om vanuit hun eigen werkkterrein hun visie te delen over actuele ontwikkelingen en signalen uit het maatschappelijk veld. Aan de expertmeeting namen twaalf deskundigen deel.

Deelnemende organisaties expertmeeting:

Bureau Jeugdzorg Haaglanden; Fairwork; Importante; Meldpunt Kinderporno; Movisie; Nederlands Jeugdinstituut; Ouders Online; Politie Rotterdam-Rijnmond; Rutgers WPF; Stichting De Kinderconsument; Soa-centrum Den Haag en Stichting Mijn Kind Online.

Tijdens de expertmeeting stonden twee hoofdthema’s centraal:

- Behoeften in de preventiesfeer gericht op jongens. Vanaf welke leeftijd lopen jongens risico? Hoe definiëren de experts de risicogroep jongens? Hoe kunnen professionals deze doelgroep het beste benaderen? Wat zijn de belangrijkste internetrisico’s voor jongens?
- Effectieve betrokkenheid van ouders van kwetsbare jongens. In hoeverre zijn ouders zich bewust van de internetgevaaren waar hun kinderen mee te maken hebben? Hoe kunnen professionals ouders benaderen? Hoe kunnen professionals ouders adviseren en ondersteunen?

De samenvatting bevat de opvattingen en aanbevelingen van de experts rond bovenstaande onderwerpen. Hier en daar zijn deze aangevuld met feiten en cijfers uit literatuur.

Algemene opmerkingen

Tijdens de expertmeeting viel op dat diverse deelnemers van mening waren dat de term ‘seksueel geweld tegen jongens’ in de oorspronkelijke titel van de expertmeeting⁴ te beladen en onvoldoende eenduidig was. In navolging van het onderzoek Kinderen en internetrisico’s (*Sonk, 2011*) stelden ze dat jongens die in aanraking komen met internetrisico’s niet vanzelfsprekend (blijvende) schadelijke gevolgen aan negatieve ervaringen hoeven over te houden. Jongens verschillen onderling in de mate waarin ze seksuele ervaringen als negatief beleven en benoemen. Zowel door de hulpverlening, de politie, justitie als jongens zelf wordt seksueel geweld verschillend ingevuld. Daarnaast signaleerden de experts dat seksuele grensoverschrijding ook onder jongens plaatsvindt. Om bovenstaande redenen is voor de bredere term ‘seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens’ gekozen. Deze term wordt dan ook tevens gehanteerd voor het symposium dat dit project besluit.

4 De oorspronkelijke titel van de expertmeeting was ‘Online seksueel geweld tegen jongens en hun ouders’.

Ook merkten de deelnemers op dat in de hulpverlening het online aspect van seksueel grensoverschrijdend gedrag vaak wordt vergeten. De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen beaamt dit in haar factsheet Kinderpornografie (NRM, 2011). Een mogelijke verklaring is dat in de hulpverlening vaak wordt gedacht en gehandeld in termen van offline seksueel grensoverschrijdend gedrag.

2.2 Thema: Behoeften in de preventiesfeer gericht op jongens

De experts werd gevraagd om een blik te werpen op de volgende kwesties. Wat zijn de meest risicovolle leeftijdscategorieën? Hoe kun je de risicogroep jongens definiëren? En hoe kan deze doelgroep het beste worden benaderd? Wat zijn de belangrijkste concrete internet-gevaren op het gebied van seksueel grensoverschrijdend gedrag? En tenslotte: welke behoeften bestaan er in de preventiesfeer - zijn er hiaten in het beleid, de hulpverlening of anderszins?

2.2.1 Risicovolle leeftijdscategorieën

Over de leeftijdscategorie waarin kwetsbare jongens risico lopen om slachtoffer te worden van online seksueel overschrijdend gedrag zijn de experts het redelijk eens. De overgang van de basisschool (groep 7 en 8) naar de middelbare school wordt als een kritiek moment gezien. De leeftijdsaanvang van de risicogroep is tussen circa tien en twaalf jaar. Op deze leeftijd bezitten jongens vaak al een mobiele telefoon met toegang tot internet ('smartphone'). Ook zijn ze actief op verschillende sociale netwerksites, zoals Hyves, Facebook en HabboHotel. Zodra jongens op internet gaan, kunnen ze geconfronteerd worden met seksueel getinte verzoeken. Alleen al hierdoor lopen ze mogelijk risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Cijfers uit een inventarisatie van NRCV en J/M Ouders (2012) naar internetgebruik van kinderen tussen 6 en 17 jaar:

- De gemiddelde leeftijd waarop kinderen internet beginnen te gebruiken is rond 7 jaar.
 - Circa 11% van de kinderen tussen 6 en 8 jaar heeft een smartphone. Bij 9 tot 12-jarigen is dat 27% en bij 13 tot 17-jarigen 56%.
 - 47% van de 9- tot 12-jarigen bezoekt sociale netwerksites.
 - In 55% van de gevallen is internet niet beveiligd.
 - Twee derde van de ouders maakt zich zorgen over 'online grooming' (digitale kinderlokkerij).⁵ 90% van de ouders vindt dat het voeren van seksuele gesprekken door volwassenen met minderjarigen op internet strafbaar moet worden.
 - 75% van de ouders vindt dat zij het meest toezicht moeten houden op de contacten tussen volwassenen en kinderen op internet.
-

⁵ Online grooming is online contact zoeken met kinderen met de bedoeling hen online en/of offline seksueel te misbruiken (bron: Meldpunt Kinderporno).

Seksuele opvoeding

Seksueel grensoverschrijdend gedrag komt zowel offline als online voor. Tijdens de expertmeeting werd dan ook benadrukt dat scholen en ouders niet vroeg genoeg kunnen beginnen met de seksuele opvoeding van jongens. Zelfs kinderen vanaf groep 4 kunnen risico lopen op seksuele grensoverschrijding. Niet alleen omdat ze vanaf die leeftijd internettoegang kunnen hebben, maar ook omdat er volgens de experts nog weinig toezicht van school en ouders is op de internetactiviteiten van hun kinderen. Daarnaast vindt men dat er thuis nog weinig over seks(ualiteit) gesproken wordt. Als voorlichting pas vanaf het tiende levensjaar plaatsvindt, is men vaak al te laat.

In het onderzoek 'Kinderen en internetrisico's. EU Kids Online onder 9-16 jarige internetgebruikers in Nederland' (Sonk & De Haan, 2011) is gekeken naar een aantal risico's op internet: het zien van online pornografische beelden, het ontvangen van online seksueel getinte toespelingen ('sexting'), het offline afspreken met iemand die men via internet heeft leren kennen en cyberpesten. Hieruit blijkt dat jongens en oudere kinderen (13-16 jarigen) meer blootgesteld worden aan internetrisico's, maar dat meisjes en jongere kinderen (9-10 jarigen) hier meer negatieve ervaringen aan over houden.

Voor ouders is het belangrijk om hun kinderen te wijzen op wat wel en niet onder een gezonde seksuele ontwikkeling valt.

Seksuele opvoeding op vroege leeftijd is ook van belang omdat jongeren niet altijd de gevolgen van hun gedragingen kunnen overzien. Met de komst van internet en sociale media heeft het zoeken van eigen seksuele grenzen nog een dimensie gekregen: behalve offline ook online. Jongeren voeren seksueel getinte gesprekken met elkaar of wisselen onderling sms'jes over seks, foto's en seksfilmpjes uit ('sexting'). Zowel tienerjongens als tienermeisjes doen dit (Sonk & De Haan, 2011). Jongeren vinden het leuk om te experimenteren met seksueel gedrag op internet en het gaat meestal goed, maar soms ook niet. Zo kunnen jongeren seksueel materiaal gebruiken om een ander mee te kwetsen. Bijvoorbeeld als een jongen na het verbreken van de relatie door zijn vriendin pikante foto's van haar online verspreidt. Ook kunnen homoseksuele jongens door volwassen mannen benaderd worden.

2.2.2 Definitie risicogroep jongens

Uit cijfers blijkt dat meisjes beduidend vaker slachtoffer zijn van seksuele grensoverschrijding dan jongens. De maatschappij beschouwt meisjes ook eerder dan jongens als risicogroep. Daarnaast worden jongens eerder als dader dan als slachtoffer weggezet. Het beeld dat over jongens heerst is dat ze van stoer taalgebruik en grappen over seks houden. Echter, lang niet alle jongens voelen zich hier prettig bij en veelal voelen ze zich gedwongen om te zeggen dat ze het leuk vinden. De wijze waarop jongens seksuele ervaringen beleven en verwoorden verschilt ook van hoe dat bij meisjes gaat. Als jongens bijvoorbeeld geconfronteerd worden met beelden van een geslachtsdeel, reageren ze hier doorgaans laconieker op dan meisjes. Dat betekent echter niet (altijd) dat ze er geen last van ondervinden. Onderzoeken hebben seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van en onder jongens, zowel offline als online, als volgt in kaart gebracht.

Uit het onderzoek 'Seks onder je 25ste' (De Graaf et al., 2012) blijkt dat veel jongeren ervaring hebben met seksueel grensoverschrijdend gedrag, vooral meisjes en homo- of biseksuele jongens. 4% van de jongens tegen 17% van de meisjes geeft aan wel eens gedwongen te zijn tot seksuele handelingen tegen hun wil. Onder homo- of biseksuele jongens boven de 17 jaar is dit 16%.

In 2006 deed de Rutgers Nisso Groep een kwantitatief onderzoek naar gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet, 'Seks is een game' (De Graaf en Vanwesenbeeck, 2006). Hieruit bleek dat 40% van de jongens tegenover 57% van de meisjes het voorgaande jaar wel eens een seksueel getint verzoek kreeg. Hoewel in minder sterke mate dan meisjes, ervaart 13% van de jongens seksueel getinte vragen als vervelend. 28% vindt het niet leuk om seksuele handelingen voor een webcam te verrichten. En meer dan de helft van de jongens met een nare ervaring heeft niet eerder met iemand hierover gesproken.

Bepaalde groepen jongens lopen meer risico op online seksueel grensoverschrijdend gedrag. Tijdens de expertmeeting zijn de belangrijkste risicogroepen gedefinieerd:

- **Homoseksuele, biseksuele, transseksuele en pedoseksuele jongens.**
Jongens met een andere dan de heteroseksuele identiteit maken veel gebruik van internet. Ze kunnen er anoniem contacten leggen met andere jongens en experimenteren. Binnen bepaalde culturen heerst een taboe op homoseksualiteit.
- **Jongens met een verstandelijke beperking.**
Uit een onderzoek van Movisie en Rutgers WPF naar seksueel geweld bij mensen met een beperking (Van Berlo et al., 2011) bleek dat 19% van de ondervraagde mannen met een verstandelijke beperking minstens één keer een vorm van seksueel geweld in hun jeugd (< 16 jaar) heeft meegemaakt.
- **Migrantenjongens en alleenstaande minderjarige asielzoekers.**
Migrantenjongens doen zelden aangifte van seksueel geweld. Als er al meldingen zijn, worden deze meestal niet omgezet in aangiften. De meeste allochtone jongensslachtoffers van seksueel misbruik en prostitutie zijn van Marokkaanse afkomst (Kooistra, 2006). Ook veel Oost-Europese jongens werken in de prostitutie, blijkt uit de expertmeeting. Migrantenjongens met homoseksuele gevoelens durven door hun eigen culturele waarden en normen vaak niet 'uit de kast' te komen. Vooral jongens uit een machocultuur of met een islamitische achtergrond gaan hierdoor een dubbelleven leiden (offline en online). Binnen deze groep jongens komt ook ruilseks (seks in ruil voor geld of materiële beloning) voor. Uit respect voor hun ouders, maar soms ook door gebrek aan aandacht of uit angst om niet begrepen te worden, houden ze hun seksuele ervaringen voor hun ouders geheim (Van der Walle et al., 2010). Die aandacht en begrip vinden ze wel bij hun ruilsekspartner.
- **Basisschooljongens vanaf groep 7 en 8.**
Aan het eind van de basisschoolperiode hebben jongens vaak al ervaring met het zien van online pornobeelden en het praten hierover. Maar jongens kunnen ook zonder zelf op zoek te gaan naar seksuele ervaringen hiermee in aanraking komen. Tijdens de expertmeeting werd het voorbeeld genoemd van een 11 jarige jongen die zonder aanleiding te geven seksuele toespelingen kreeg van een 60 jarige man.
- **Zwerfjongens.**
Zwerfjongens bezoeken vaak internetcafés om contacten te leggen via chatsites. Gebrek aan zelfvertrouwen, geld en onderdak en behoefte aan aandacht vergroten hun kans om slachtoffer te worden van seksueel geweld of om in de prostitutie te belanden.

2.2.3 Benaderen doelgroep

Vanaf het eind van de basisschoolperiode komen jongens dus al in aanraking met online seksuele beelden en hebben ze gesprekken hierover met hun leeftijdgenoten. De dingen die jongeren onder elkaar doen vormen belangrijke ervaringen. De experts doen enkele aanbevelingen voor hoe professionals jongens uit risicogroepen kunnen benaderen:

- Benader jongens via de basisschool en begin met preventieactiviteiten vóór groep 7 (8-10 jaar). Veel jongens van 10 jaar hebben al ervaring met pornobeelden.
- Benader jongens via hun leeftijdgenoten, bijvoorbeeld volgens de Peer2Peer-methode.⁶
- Bespreek met jongens wat grensoverschrijdend gedrag inhoudt en schakel hierbij leeftijdgenoten in. Dit kan bijvoorbeeld door groepsgesprekken te arrangeren.
- Besteed bij plegerpreventie aandacht aan de beeldvorming over plegers. Stem preventie af op de categorie plegers die het betreft. Onder de plegers bevindt zich niet alleen de klassieke groep volwassen mannen ouder dan 40 jaar: ook jongeren zelf (jongens én meisjes) kunnen daders zijn. Op het gebied van plegerpreventie bestaan diverse programma's, zoals 'Stay in Love+' (*Trimbos-instituut*) en 'Loving me, loving you' (*GGD Rotterdam-Rijnmond*).
- Stel steeds de vraag: bereik ik daadwerkelijk de groep die ik wil bereiken?

2.2.4 Internetgevaaren

De experts zien op het gebied van online seksueel grensoverschrijdend gedrag enkele kwesties die de risico's voor jongens op internet vergroten⁷.

- Jongens worden op jonge leeftijd al geconfronteerd met seksueel getinte verzoeken of beelden. Ze zijn dan nog niet in staat om deze beelden in het juiste perspectief te plaatsen. Daarnaast kunnen ze de gevolgen van hun daden op internet moeilijk overzien.
- Het verschil met fysieke contacten is dat contacten op internet sneller verlopen en anoniemer van aard zijn. Zo is het makkelijker om contact te leggen met vreemden. Internet maakt het verschil in afstand en leeftijd minder belangrijk.
- Jongens gaan op zoek naar spanning op internet.
- Jongens zijn nog onzeker over hun seksuele identiteit.
- Jongens zijn nog niet gewend om over seks te praten.
- Jongens kunnen soms blootgesteld worden aan seksueel getinte beelden die bekeken worden door hun ouder(s) (doorgaans de vader). Dit kan leiden tot seksueel gedrag dat niet bij de leeftijd van de jongens hoort.
- Plegers hebben op internet een gevoel van onaantastbaarheid doordat ze zich op internet anders kunnen voordoen dan ze in werkelijkheid zijn (vermeende anonimiteit).
- De komst van internet heeft 'grooming' (digitale kinderlokkerij) vergemakkelijkt. Daders benaderen (meestal met een andere identiteit) jongeren op chat- en profielsites met seksuele verzoeken.
- De richtlijnen van het Openbaar Ministerie met betrekking tot het volgen van een pleger op internet zijn onvoldoende duidelijk.

⁶ Peer2Peer is een methodiek van Movisie ter bevordering van de seksuele weerbaarheid van Turkse en Marokkaanse jongens van 12-16 jaar met een laag opleidingsniveau. De jongens worden voorgelicht door 'peer educators' (jongens met dezelfde culturele-religieuze achtergrond als de doelgroep).

⁷ Deze kwesties gelden zowel voor jongens als voor meisjes, maar daar de expertmeeting zich met name op jongens richtte, is niet ingegaan op de positie van meisjes.

2.3 Thema: Effectieve betrokkenheid van ouders

In deze sessie werd aandacht geschonken aan de betrokkenheid van ouders van jongens die te maken (kunnen) krijgen met online seksueel grensoverschrijdend gedrag. De experts wisselden van gedachten over vraagstukken als: zijn ouders zich bewust van de risico's die hun kinderen op internet lopen? Zijn ouders digitaal vaardig? Hoe kunnen ouders door professionals bereikt worden? En tenslotte: hoe kunnen professionals met het oog op preventie ouders adviseren en ondersteunen?

2.3.1 Bewustzijn ouders

Tijdens de expertmeeting werd geconstateerd dat ouders zich vaak onvoldoende bewust zijn van de risico's die kinderen op internet lopen. Zo denken sommige ouders dat hun kinderen niet gauw in aanraking zullen komen met online seksuele verzoeken. Tegelijkertijd beschikken ze over te weinig digitale kennis om dit goed in te schatten en hun kinderen te behoeden voor online problemen. Er zijn ook ouders die het moeilijk vinden om seks te bespreken binnen het gezin. Ze vrezen dat openlijk praten over seks door hun kinderen als een vrijbrief wordt opgevat om te gaan experimenteren. Het culturele aspect speelt hier wel een belangrijke rol: migrantenouders spreken doorgaans minder makkelijk over seks met hun kinderen dan autochtone ouders.

Kinderen die met online pestgedrag geconfronteerd worden, raadplegen doorgaans eerst hun ouders, blijkt uit het onderzoek 'Verst(r)ikt in het net' van Digivaardig & Digiveilig (Duimel, 2012). Maar volgens sommige experts is de praktijk vaak anders. Vooral jongens kloppen niet gauw aan bij hun ouders.

Ouders kunnen voor hun kinderen zowel positieve als negatieve rolmodellen zijn. Een ouder wordt een positief rolmodel door bijvoorbeeld openlijk en op een positieve manier over seksualiteit te praten. Als voorbeeld van negatieve rolmodellen noemen experts vaders die in het bijzijn van hun kinderen naar pornobeelden op internet kijken.

Een ander aandachtspunt is de hoge frequentie van kindermishandeling en misbruik binnen gezinnen bestaande uit ouders met een verstandelijke beperking, verslavingsproblematiek of een psychiatrische achtergrond. Dit vraagt volgens de experts om meer aandacht binnen de preventie.

Jongens uit probleemloze gezinnen kunnen echter ook risico lopen. Zo worden kinderen in orthodox-religieuze gezinnen (ongeacht etniciteit) vaak opgevoed volgens strenge normen en waarden zoals geen seks voor het huwelijk. De ouders vinden dat hun kind pas rijp is voor seksualiteit als zich een partner aandient voor het huwelijk. In deze gezinnen zijn bepaalde onderwerpen zoals homoseksualiteit vaak een taboe.

2.3.2 Benaderen ouders

De experts zijn het erover eens dat als het om seksualiteit gaat, sommige ouders moeilijk te bereiken zijn. Men vraagt zich af of professionals zich niet beter op de jongens zelf en hun leeftijdgenoten ('peers') kunnen richten in plaats van hun ouders. Aan de andere kant spelen ouders een essentiële rol in de opvoeding van hun kind.

Hoe kunnen we ouders bereiken? Als mogelijke kanalen werden genoemd: de hulpverlening, gemeenten (bijvoorbeeld Centra voor Jeugd en Gezin), scholen (ouderavonden), kinderopvang, wijkteams, sportscholen en supermarkten. Voor de manier waarop werden ook suggesties gedaan en voorbeelden van methodieken gegeven.

Suggesties

- Meer aandacht door Centra voor Jeugd en Gezin (CJG's) voor ouders met een verstandelijke beperking, verslavingsproblematiek of een psychiatrische achtergrond: in deze gezinnen komen kindermishandeling en seksueel misbruik vaak voor.
- Vaders meer betrekken bij de opvoeding. Scholen, consultatiebureaus en andere jeugdzorginstellingen richten zich nog voornamelijk op moeders, blijkt uit het rapport 'Vaderschap 2.0' van E-Quality (*De Hoog, Harthoorn & Servage, 2011*). Vaders kunnen als positief rolmodel dienen om de weerbaarheid van hun zonen te vergroten. Dat hoeft in de praktijk niet altijd het geval te zijn: de politie constateert dat ook vaders jonge jongens op internet benaderen.

Voorbeelden van bestaande methodieken

- Lespakket tegen online pesten 'Kids in actie tegen online pesten'. In dit project van Cyberpesten de Baas en Pestweb.nl gaan basisschoolleerlingen uit groep 8 met hun ouders in gesprek over cyberpesten, waarbij de kinderen de expert zijn.
- Project 'Safe You, Safe Me'. Dit programma voor basisscholen heeft als doel om kindermishandeling bespreekbaar te maken voor leerkrachten, ouders en leerlingen door middel van onder andere ouderbijeenkomsten en filmmateriaal voor ouders en leerkrachten.

2.3.3 Advies en ondersteuning ouders

Seksuele voorlichting is op veel basisscholen en consultatiebureaus geen vast onderdeel meer van het curriculum of het aanbod. Door de experts werd dit gezien als een ongewenste ontwikkeling. Professionals kregen de aanbeveling om:

- Voorlichting te geven, rekening houdend met de diversiteit aan culturele normen en waarden van ouders over seksualiteit. Van belang is dat een optimale context bestaat voor de seksuele opvoeding van kinderen. Daarbij hoeft seks niet altijd expliciet besproken te worden.
- Ouderbetrokkenheid op scholen te stimuleren. Ouders kunnen het best bereikt worden als ze het idee hebben dat ze naar school of een bijeenkomst komen om iets van hun kind te zien. Het thema seksualiteit expliciet benoemen kan sommige ouders afschrikken.
- Rekening te houden met de planning van voorlichtingsbijeenkomsten. Ervaring leert dat ouders vaak niet ingaan op uitnodigingen voor bijeenkomsten in de zomerperiode.

3. Conclusies en aanbevelingen

De analyse van diverse thema's aangaande online seksueel grensoverschrijdend gedrag (hoofdstukken 1 en 2) hebben tot de volgende conclusies en aanbevelingen voor beleid, preventie en hulpverlening geleid.

Gender-aspecten

- Leer jongens om nee te zeggen, om te voelen wanneer zij iets niet willen, om grenzen te stellen. Leer ze dat het niet zo is dat het bij het man-zijn hoort om zo ver mogelijk te willen gaan op seksueel gebied.
- Houd in de hulpverlening aan en de communicatie met jongens rekening met het feit dat een deel van hen homo- of biseksuele gevoelens heeft. Wees voorzichtig met labelen (veel jongeren willen niet in een homo- of biseksueel hokje worden gestopt, en zijn hierover nog onzeker), maar laat merken dat er met deze gevoelens niets mis is.
- Schakel organisaties voor homojongeren in bij de preventie en bij het bereiken van slachtoffers van online grensoverschrijdend gedrag.
- Communiceer duidelijk dat online contact rond erotiek op zichzelf niet verkeerd hoeft te zijn, maar geef aan waarop jongens moeten letten om risico's te vermijden en om zelf niet over de grenzen van anderen heen te gaan. Het is van belang dat jongens meer inzicht verkrijgen over hun eigen seksualiteit en die van meisjes, en over de noodzaak van respect voor de verschillen.
- Geef tips hoe jongens buiten de online wereld op een zo veilig mogelijke manier mogelijke partners (jongens en/of meisjes) kunnen leren kennen.
- Ondersteun jongens in de communicatie met hun ouders over alle vormen van seksualiteit, inclusief homo-, trans- en interseksualiteit.

Behoeften in de preventiesfeer gericht op jongens

- Reguliere weerbaarheidsprogramma's zijn niet voldoende effectief voor kwetsbare jongens. Hier ligt mogelijk een taak voor de hulpverlening. Voorbeeld van een benadering is de 'community based approach', waarbij ouders en leeftijdgenoten bij het traject betrokken worden. Het steeds herhalen van een kort programma is doorgaans ook effectiever dan het eenmalig uitvoeren van een langdurig programma.
- Onderzoek hoe leeftijdgenoten met elkaar omgaan. Het is ook van belang met hen in gesprek te gaan om de bewustwording over seksueel grensoverschrijdend gedrag te vergroten.
- Breng in kaart welke groepen jongens kwetsbaar zijn voor online seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- Probeer steeds kleine stapjes te zetten. Er is relatief nog weinig bekend over het onderwerp.
- Besteed aandacht aan plegerpreventie. Op dit gebied zijn er verschillende effectieve methodieken.
- Besteed op de PABO-opleiding meer aandacht aan de rol van internet en social media onder jongeren.
- Scholen: creëer een veilige sfeer en ontwikkel beleid op het gebied van seksualiteit en veilig internetten.
- Gemeenten: richt u zich in uw jeugdbeleid op specifieke doelgroepen van jongens.
- Het onderwerp seksualiteit moet binnen de preventie in een breder perspectief geplaatst worden. Het verdient aandacht om het te koppelen aan onderwerpen zoals omgaan met het eigen lichaam, intimiteit en relaties.
- Begin vroeg met seksuele voorlichting: het liefst vóór groep 7 (8-10 jaar).

Effectieve betrokkenheid van ouders

- Professionals dienen het onderwerp beter bespreekbaar te maken voor ouders en hen meer bewust te maken van de internetgevaren waar hun kinderen mee te maken kunnen krijgen.
- Het inschakelen van ouders bij de preventie en hulpverlening kan heel nuttig zijn, maar moet zeker niet de enige weg zijn. In een aantal gevallen moet hiermee voorzichtig worden omgegaan. Dat laatste geldt ten eerste omdat de ouders zelf ook betrokken kunnen zijn bij online grensoverschrijdend gedrag, en ten tweede als het gaat om ouders die homo- of biseksualiteit afwijzen.
- Vaders kunnen een belangrijke rol spelen in de opvoeding, bijvoorbeeld als het gaat om seksuele voorlichting aan hun zonen, maar ze kunnen ook een negatieve rol spelen. De hulpverlening dient met beide aspecten rekening te houden.
- Meer toezicht door ouders op de internetactiviteiten van hun kinderen is belangrijk, bijvoorbeeld door middel van filterprogramma's zoals Yoursafetynet voor veilig computer- en internetgebruik.

4. Overzicht relevante projecten

Deze inventarisatie bevat projecten en initiatieven in Nederland op het gebied van voorlichting, preventie en hulpverlening met als thema's seksualiteit en (online) seksueel grensoverschrijdend gedrag. De informatie is grotendeels verzameld via websites en literatuur. Daarnaast zijn verschillende (jeugd)instellingen benaderd om projecten aan te melden en een digitale vragenlijst in te vullen. De inventarisatie bevat verschillende typen projecten: trainingen, lespakketten, workshops, spellen, hulpprogramma's, maar ook websites en boeken. Er is een onderscheid gemaakt tussen projecten die gericht zijn op jongens en projecten gericht op jongens en meisjes. Ook is informatie voor jongeren en ouders in het overzicht opgenomen. Dit overzicht is niet uitputtend. De bedoeling van deze inventarisatie is vooral om professionals te stimuleren om gebruik te maken van bestaande methodieken of om zelf nieuwe initiatieven te ontwikkelen.

4.1 Projecten gericht op jongens

Voorlichting en preventie

Naam project Be a Man! Peer educatie seksuele weerbaarheid voor jongens

Organisatie Movisie

Beschrijving Be a Man! is een voorlichtingsmethode die gericht is op het bevorderen van de seksuele weerbaarheid van laagopgeleide jongens met een Marokkaanse, Turkse en/of islamitische achtergrond van 12-16 jaar. Kerndoel is preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De methode wordt samen met migranten(zelf)organisaties en het jongerenwerk ontwikkeld. Acht 'peer educators', jonge mannen met dezelfde culturele achtergrond als de doelgroep, worden opgeleid om de trainingen aan de jongens te geven. Tijdens de bijeenkomsten wordt gebruik gemaakt van divers filmmateriaal en sociale media. Thema's die aan bod komen zijn o.a. beeldvorming over mannen en vrouwen, (h)erkennen van en omgaan met wensen en grenzen (ook online) en omgaan met sociale druk. De definitieve versie van Be a Man! is vanaf voorjaar 2013 beschikbaar. De methode wordt ontwikkeld in het kader van het project 'Peer2Peer. Jongens met een Marokkaanse, Turkse en/of islamitische achtergrond werken samen aan seksuele weerbaarheid'.

Informatie www.movisie.nl/beaman (contactpersoon: Kristin Janssens)

Naam project Boys R Us

Organisatie Rutgers WPF

Beschrijving Een bordspel voor jongens waarin het omgaan met relaties, seksualiteit, sociale invloeden en beeldvorming via de media centraal staan. Het spel bestaat uit twee varianten: één voor jongens van 10 tot 13 jaar en één voor jongens van 13 jaar en ouder. Aan de hand van kennis- en meningsvragen, rollenspel en inlevingsopdrachten komen vier thema's aan bod: vrienden, meisjes, ik en de omgeving. Doel van Boys R Us is het ontwikkelen van gezonde intieme relaties zonder dwang, discriminatie en geweld.

Informatie www.rutgerswfp.nl

Naam project Jongens. Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag bij jongens

Organisatie Centrum 1622

Beschrijving Lespakket voor jongens in de tweede klas van het praktijkonderwijs en vmbo. Het project is gericht op bewustwording ten aanzien van seksueel grensoverschrijdend gedrag en vergroting van de seksuele weerbaarheid van jongens. Het pakket bestaat uit vijf lessen waarin steeds een van de thema's seks, mannen, meisjes, liefde of grenzen centraal staat. Elke les begint met een film waarin zeven jongens van 14 tot 18 jaar over een van de thema's vertellen.

Informatie www.centrum1622.nl

Naam project Make a move!

Organisatie Rutgers WPF en Universiteit Maastricht

Beschrijving Het preventieproject Make a move bevat een groepsinterventie voor jongens die in jeugdzorginstellingen verblijven. De interventie is bedoeld om een bijdrage te leveren aan de seksuele ontwikkeling van jongens en het voorkomen van incidenten op het gebied van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Het preventieproject Make a move dat eind 2011 is gestart, bestaat onder andere uit een effectstudie.

Informatie www.rutgerswfp.nl of www.maastrichtuniversity.nl

Naam project Lessenserie Can you fix it?

Organisatie Trimbos-instituut

Beschrijving Dit project behelst het doorontwikkelen van het spel 'Can you fix it' van Rutgers WPF, Soa Aids Nederland en Sense tot een lessenserie. Deze lessenserie is bedoeld om het spel geschikt te maken voor jongens in de eerste, tweede en derde klas van het praktijkonderwijs. Het spel 'Can you fix it?' helpt jongeren om aan de hand van film-materiaal hun beeld en opvattingen ten aanzien van seksueel gedrag te analyseren en hun gedrag in het echte leven waar nodig te veranderen.

Informatie www.trimbos.nl of <http://canyoufixit.sense.info/>

Naam project Rots en Water. Een psychofysieke training voor jongens

Organisatie Rots & Water instituut

Beschrijving Dit onderwijsprogramma heeft als doel het verbeteren van zelfbeheersing en sociale vaardigheden, onder andere in relatie tot seksualiteit en seksueel agressief gedrag. Het bestaat uit veertien lessen en is gericht op jongens (en meisjes) vanaf 9 jaar. Via fysieke oefeningen worden sociale en mentale vaardigheden gestimuleerd.

Informatie www.rotsenwater.nl

Titel Boys online/Boys offline. Seksuele dienstverlening door jongens/mannen (M\$M) in Den Haag

Auteur(s) Gelder, P. van & Lier, L. van

Uitgever deGraaff, 2011

Beschrijving Onderzoeksrapport over jongens/mannen in de prostitutie in de Haagse regio. Het rapport beschrijft de aard en omvang van jongens- en mannenprostitutie, met specifieke aandacht voor het internet als virtuele ontmoetingsplaats. Zowel de behoeften en hulpvragen van de jongens/mannen als de aandachtspunten van instellingen en organisaties voor de hulpverlening komen aan de orde.

Titel Vrijbuiters uitgebuit. Minderjarige jongens in de prostitutie

Auteur(s) Repetur, L. & Veenstra J.

Uitgever Movisie, 2010

Beschrijving Boek over de verhalen van elf minderjarige homoseksuele jongens die in de jongensprostitutie terecht gekomen zijn. De auteurs pleiten voor onderzoek naar de gevolgen van prostitutie voor jongens en naar ruimten op internet waar homojongeren veilig kunnen experimenteren.

4.2 Projecten gericht op jongens en meisjes

Voorlichting en preventie

Naam project InternetSOA

Organisatie Stichting Mijn Kind Online

Beschrijving Dit lespakket gaat over flirten via internet en is bedoeld voor jongeren van 12 tot 18 jaar. Het doel van het pakket is om risico's bespreekbaar te maken en jongeren te laten nadenken over hun eigen seksuele grenzen op internet en de grenzen van anderen. De lessenserie bestaat uit acht lessen.

Informatie www.mijnkindonline.nl of www.internetsoa.nl

Naam project Kids in actie tegen online pesten

Organisatie Cyberpesten de Baas en Pestweb.nl

Beschrijving Dit lespakket over online pesten is bedoeld voor het basisonderwijs. Door leerlingen als experts over de online wereld aan het woord te laten, voelen ze zich gehoord en zijn daardoor bereid meer met hun leerkracht, ouders en de klas te delen.

Informatie www.cyberpestedebaas.nl of www.pestweb.nl

Naam project Merel van Groningen-project

Organisatie Edu'Actief

Beschrijving Lespakket voor jongeren van 12 tot 16 jaar over de loverboy-problematiek. Via een interactief pakket ontdekken jongeren of zij zelf mogelijk risico's lopen om slachtoffer te worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Ook leren de jongeren de verschillende signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag te herkennen zodat ze anderen kunnen behoeden voor mogelijke gevaren. Het project gaat niet alleen over loverboys, maar ook over online gedrag van jongeren en groepsdruk. De rol van de politie komt ook aan de orde. Het lesmateriaal is gebaseerd op het autobiografische boek 'En plotseling ben je van hem' van Merel van Groningen die zelf slachtoffer werd van een loverboy.

Informatie www.edu-actief.nl

Naam project UP2U

Organisatie Centrum Media en Gezondheid

Beschrijving UP2U is een digitaal lespakket voor mbo-leerlingen van 15 tot 19 jaar met een migrantenachtergrond. Het doel ervan is om seksueel grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken aan de hand van interactieve verhaallijnen. In de dramalijnen staan zes hoofdpersonages centraal, die in aanraking komen met drie vormen van grensoverschrijdend seksueel gedrag: internet, drank en golddigger. Jongeren kunnen bij het bekijken van de dramalijnen keuzes maken die het vervolg van het verhaal veranderen. Het project is ontwikkeld samen met Rutgers WPF, Soa Aids Nederland en GGD Rotterdam-Rijnmond.

Informatie www.media-gezondheid.nl

Naam project Lesprogramma Je lijf, je lief!

Organisatie Movisie

Beschrijving Dit lesprogramma is speciaal ontwikkeld voor jongeren van 12 tot 18 jaar in het praktijkonderwijs met een laag tot zeer laag IQ of een lichte verstandelijke beperking. Het nodigt jongeren uit om te praten over seksualiteit en hun eigen grenzen daarin. Het programma benadrukt de prettige kanten van seksualiteit, met aandacht voor de eigen wensen, gevoelens en verlangens. Dit sluit aan bij de gedachte dat het leren herkennen en benoemen van eigen wensen en gevoelens helpt om seksueel grensoverschrijdend gedrag te voorkomen.

Informatie www.movisie.nl

Naam project Kom op voor jezelf

Organisatie GG & GD Utrecht

Beschrijving Deze lesmethode is gebaseerd op het Marietje Kessels project en wordt seksspecifiek gegeven. Het doel van de methode is om de weerbaarheid van basisschoolleerlingen van groep 7 en 8 te vergroten en te voorkomen dat ze slachtoffer of pleger worden van machtsmisbruik en (seksueel) grensoverschrijdend gedrag. Kom op voor jezelf bestaat uit twaalf lessen en een ouderbijeenkomst en behandelt thema's zoals grenzen stellen, internet en loverboys.

Informatie www.utrecht.nl/weerbaarheid (contactpersoon: Geerdien van der Hijden)

Naam project ;-)-Cybrrr!!!

Organisatie Theater A la Carte samen met Stichting Mijn Kind Online, Stichting De Kinderconsument, Pretty Woman en de Kindertelefoon en diverse middelbare scholen

Beschrijving In deze theatervoorstelling dagen acteurs de jongeren uit om met elkaar in discussie te gaan over gewenst en ongewenst gedrag in cyberspace zoals privacy, pesten en seksuele intimidatie. De voorstelling is bedoeld voor leerlingen van het voortgezet onderwijs.

Informatie www.theatralacarte.nl

Naam project Online grensoverschrijdend gedrag

Organisatie Stichting Mijn Kind Online

Beschrijving Tijdens deze workshop maken professionals (uit o.a. onderwijs, jeugdzorg, jeugdhulpverlening) kennis met de verschillende vormen van online grensoverschrijdend gedrag, zoals seksuele grensoverschrijding en digitaal pesten. Ze leren hoe ermee om te gaan en wat ze moeten doen om het te voorkomen.

Informatie www.mijnkindonline.nl of informatie@mijnkindonline.nl

Naam project Geentaboes.nl

Organisatie Marokkomedia en Rutgers Nisso Groep

Beschrijving Deze website geeft informatie over relaties en seksualiteit ongeacht religie of seksuele identiteit. Doel van de website is het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag en het bevorderen van de seksuele weerbaarheid van jongeren. Geentaboes.nl kwam tot stand in samenwerking met jongeren van Turkse en Marokkaanse afkomst.

Informatie www.geentaboes.nl of info@marokkomedia.nl

Naam project Meldknop.nl

Organisatie Digibewust en Meldpunt Kinderporno op Internet

Beschrijving Website die jongeren tussen 11 en 16 jaar informatie, hulp en advies biedt wanneer ze problemen ervaren op internet. Voorbeelden hiervan zijn pesten, discriminatie, hacking en bedreiging. Als jongeren geen oplossing op de site vinden, dan kunnen ze per e-mail of telefonisch deskundigen van betrokken organisaties (o.a. De Kindertelefoon, Pestweb, Vraaghedepolitie) raadplegen.

Informatie www.meldknop.nl

Naam project HelpWanted.nl

Organisatie Meldpunt Kinderporno op Internet

Beschrijving HelpWanted.nl is een website die jongeren handvatten biedt voor het oplossen van hun problemen op seksueel gebied. Het doel van de website is het tegengaan van online seksueel kindermisbruik. Jongeren kunnen via een online formulier of chat anonieme meldingen doen over bijvoorbeeld misbruik via webcam, sexting, grooming, afpersing en bedreiging. HelpWanted adviseert jongeren (en opvoeders) wat zij in hun situatie het beste kunnen doen en helpt ze zoeken naar een geschikte oplossing. De chat is opgezet in samenwerking met De Kindertelefoon, waardoor kinderen met andere vragen direct doorgeschakeld kunnen worden naar De Kindertelefoon. Ook is HelpWanted onderdeel van de online meldknop voor jongeren, Meldknop.nl.

Informatie www.helpwanted.nl (contactpersoon: Maaïke Pekelharing) of www.meldpunt-kinderporno.nl)

Naam project We Can Young

Organisatie Movisie

Beschrijving We Can Young is onderdeel van de wereldwijde campagne We Can End all Violence against Women. We Can Young is een campagne die jongeren bewust maakt van ongelijkheid en hen leert geweldsituaties te herkennen.

In de campagne staat 'peer'-voorlichting centraal: jongeren spreken elkaar zelf aan op hun gedrag en uitlatingen. Jongeren nemen eerder informatie aan van leeftijdgenoten dan van hun ouders of leerkrachten. We Can Young werkt met changemakers en coalitiepartners die acties ondernemen om geweld tegen te gaan in hun directe omgeving en op hun eigen manier die aansluit bij hun leefwereld.

Informatie www.movisie.nl of www.wecanyoung.nl

Naam project Werken aan sociale veiligheid. Preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

Organisatie Movisie

Beschrijving De toolkit 'Werken aan sociale veiligheid' biedt management en professionals in de gehandicaptenzorg handvatten om sociale veiligheid binnen hun organisatie te realiseren. Doel van de toolkit is om hun kennis van problematiek van grensoverschrijdend gedrag te vergroten.

Informatie www.movisie.nl/werkenaansocialeveiligheid

Hulpverlening

Naam project Stop it now!

Organisatie De Waag en Meldpunt Kinderporno op Internet

Beschrijving Telefonische hulplijn voor mensen die zich zorgen maken over hun eigen seksuele gevoelens voor kinderen of over het gedrag van iemand in hun omgeving. De hulplijn is bedoeld voor (potentiële) plegers, familie en vrienden en professionals. Stop it now leert mogelijke plegers om risicogedrag te herkennen en adviseert over behandelingsmogelijkheden. Daarnaast helpt ze hulpverleners signalen te duiden en adviseert ze over mogelijk te nemen stappen. Doel van de hulplijn is het tegengaan van seksueel kindermisbruik en het doorbreken van het taboe op communicatie hierover.

Informatie 0800 266 64 36 of www.stopitnow.nl

Naam project Hulpmix

Organisatie E-hulp.nl en diverse Bureaus Jeugdzorg

Beschrijving Hulpmix is een laagdrempelige vorm van internethulpverlening voor jongeren van 12 tot 20 jaar met een multiculturele achtergrond over seksualiteit, relaties, geweld en verslaving. Hulpverlening wordt aangeboden via chat of e-mail. De website biedt uitleg over verschillende soorten hulpverlening.

Informatie www.hulpmix.nl of www.e-hulp.nl

Naam project Digitale hulpverlening voor jongeren

Organisatie Rutgers WPF en Interapy

Beschrijving Internetbehandeling van jongeren met een eenmalig seksueel trauma. In samenwerking met Interapy wordt professionele psychologische hulp geboden via internet. Jongeren krijgen daartoe inloggegevens voor een besloten deel van de website van Interapy.

Informatie www.seksualiteit.nl of www.interapy.nl

4.3 Informatie voor jongeren

- www.chatmetfier.nl Website voor jongeren die met (seksueel) geweld te maken hebben gehad.
- www.expreszo.nl Online community voor lesbo-, homo-, bi- en transjongeren.
- www.geentaboes.nl Site ontwikkeld door Marokko Media en de Rutgers Nisso Groep, met informatie over seksualiteit en relaties voor jongeren met een Turkse en Marokkaanse achtergrond.
- www.helpwanted.nl Website voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar en hun opvoeders die informatie willen of melding willen doen van seksueel misbruik via internet. Helpwanted is een onderdeel van het Meldpunt Kinderporno op Internet.
- www.hulplijnsksueelmisbruik.nl Landelijk meldpunt voor slachtoffers van seksueel misbruik in het heden en het verleden, die niet weten welke instantie hen het beste kan helpen. Het idee van een hulplijn komt voort uit het werk van de commissie Deetman en de commissie Samson.
- www.kindertelefoon.nl De Kindertelefoon biedt telefonisch en online hulp via chatgesprekken aan kinderen en jongeren.
- www.meldknop.nl Website van Digibewust en Meldpunt Kinderporno op Internet die jongeren tussen 11 en 16 jaar informatie, hulp en advies biedt wanneer ze problemen ervaren op internet. Voorbeelden hiervan zijn pesten, discriminatie, hacking en bedreiging.
- www.seksueelgeweld.nl Website voor slachtoffers van seksueel geweld en betrokkenen.
- www.sensoor.nl Landelijke anonieme hulpdienst. Hulp is mogelijk via telefoon, e-mail en chat.
- www.stayinlove.nl Website waar jongeren met relatievragen terecht kunnen.
- www.switchboard.nl Website voor jongeren met vragen over homoseksualiteit.

4.4 Informatie voor ouders

Boeken

- Bergervoet, E. & Pardoën, J. (2008). Uw kind op internet. Handboek voor ouders. Houten: Bruna.
- Boot, L. & Borgdorff, M., (2010). Verliefd op internet. 10+ (brochure). Den Haag: Stichting Mijn Kind Online/ Digivaardig & Digibewust.
- Pardoën, J. & Pijpers, R. (2007). Verliefd op internet. Over het internetgedrag van pubers. Amsterdam: SWP.

Websites

- www.begrensdeliefde.nl Website voor iedereen die betrokken is bij mensen met een verstandelijke of lichamelijke beperking. De site bevat een databank met instrumenten op het gebied van seksualiteit en seksueel geweld gericht op mensen met een beperking.
- www.mediaopvoeding.nl Op deze site geven deskundigen op vragen over kinderen en media.
- www.mijnkindonline.nl Website van Stichting Mijn Kind Online, kenniscentrum jeugd en (digitale) media. De stichting doet onderzoek naar de wijze waarop kinderen omgaan met internet en andere sociale media. Daarnaast informeert en adviseert de stichting ouders en professionals over onder andere online (seksueel) grensoverschrijdend gedrag.
- www.newkidsontheweb.nl Website voor ouders en professionals waarbij acht tieners in videofilms over hun digitale leven vertellen. Daarnaast geven deskundigen tips over internetopvoeding over bijvoorbeeld internetliefde en digitaal pesten.
- www.ouderavond.nl Website van De Kinderconsument, die ouderavonden, workshops aan leraren en lessen aan leerlingen verzorgt over diverse onderwerpen zoals digitaal pesten, grooming en mediawijsheid.
- www.ouders.nl Ouders online is een website voor ouders en andere opvoeders die op zoek zijn naar informatie of advies met betrekking tot ouderschap, opvoeding of gezondheid van kinderen.

4.5 Databanken projecten

- www.loketgezondleven.nl Interventie-database over thema's zoals relaties, seksueel geweld
- www.movisie.nl Databank Effectieve sociale interventies
- www.nji.nl Databank Effectieve Jeugdinterventies (Sociaal netwerk, vrienden en vrije tijd); Dossier Mediaopvoeding; Dossier Seksualisering
- www.seksueelgeweld.info Interventies op het gebied van preventie en hulpverlening
- www.zonmw.nl Programma Seksuele gezondheid van de jeugd

5. Links

- www.amk-nederland.nl
 - www.bnrm.nl
 - www.stichtingopvoeden.nl
 - www.denhaag.nl
 - www.digibewust.nl en
 - www.digivaardigdigiveilig.nl
 - www.edudivers.nl
 - www.fairwork.nl
 - www.jeugdprostitutie.nu
 - www.ggd-nederland.nl
 - www.meldcode.nl
 - www.meldpunt.nl
 - www.meldpunt-kinderporno.nl
 - www.movisie.nl
 - www.nji.nl
 - www.ouders.nl
 - www.ppsi.nl
 - www.rijksoverheid.nl
 - www.rutgerswvf.nl
 - www.soaids.nl
 - www.shop-den Haag.nl
 - www.kinderconsument.nl
 - www.mijnkindonline.nl
 - www.taskforcekinderenveilig.nl
- Advies- en Meldpunt kindermishandeling
 - Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel
 - Centra voor Jeugd en Gezin
 - GGD Den Haag
 - Digibewust (onderdeel Digivaardig & Digiveilig)
 - EduDivers
 - FairWork (voorheen BLinN)
 - Expertisepunt Jeugdprostitutie
 - GGD Nederland
 - Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
 - Meldpunt Discriminatie Internet
 - Meldpunt Kinderporno op internet
 - Movisie
 - Nederlands Jeugdinstituut
 - Ouders Online
 - PPSI (Project Preventie Seksuele Intimidatie)
 - Rijksoverheid (Ministerie van Veiligheid en Justitie)
 - Rutgers WPF
 - Soa Aids Nederland
 - SHOP (Hulp en opvang prostitutie en mensenhandel)
 - Stichting de Kinderconsument
 - Stichting Mijn Kind Online
 - Taskforce Kindermishandeling en Misbruik

6. Literatuur

Berlo, W. van, Haas, S. de, Oosten, N. van, Dijk, L. van, Brants, L., Tonnon, S. & Storms, O. (2011). Beperkt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking. Utrecht: Rutgers WPF/Movisie.

Duimel, M. (2012). Verst(r)ikt in het net. Jongeren en ouders over hulp bij online problemen. Leidschendam: Digivaardig & Digiveilig.

E-Quality (2009). Seksualisering en beeldvorming: de rol van opvoeders. Den Haag: E-Quality.

Frans, E. & Franck, T. (2010). Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

GGD Amsterdam (2010). Overzichtsgids preventieprojecten loverboyproblematiek en seksueel misbruik. Amsterdam: GGD Amsterdam.

Glasser, M. et al. (2001). Cycle of child sexual abuse. Links between being a victim and becoming a perpetrator. *The British Journal of Psychiatry*, 179, 2001, p. 482-494.

Graaf, H. de, Egten, C. van, Hoog, S. de & Berlo, W. van (2009). Seksualisering: aandacht voor etniciteit. Een onderzoek naar verbanden met opvattingen en gedrag van jongeren. Utrecht/Den Haag: Rutgers Nisso Groep/E-Quality.

Graaf, H. de, Kruijer, H., Aker, J. van & Meijer, S. (2012). Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012. Utrecht: Rutgers WPF.

Graaf, H. de & Vanwesenbeeck, I. (2006). Seks is een game. Gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Haas, S. de (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36-2, 2012, p. 136-145.

Hoog, S. de, Harthoorn, H. & Servage, R. (2011). Vaderschap 2.0. Opvoedingsondersteuning voor vaders van nu. Den Haag: E-Quality.

Hop, L. & en Delver, B. (2012). Jongeren lijden aan social media stress (SMS). Jongeren in de greep van sociale media. Amsterdam: Nationale Academie voor Media & Maatschappij.

Keuzenkamp, S. (red.) (2010). Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland. Den Haag: Sociaal- en Cultureel Planbureau.

Kooistra, O. (2006). Jongens huilen niet. Seksueel geweld tegen allochtone jongens. Amsterdam: Amsterdams Centrum Buitenlanders.

Kuyper, L., Wit, J. de, Adam, P., Woertman, L. & Berlo, W. van (2010). Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende ervaringen en gedragingen onder jongeren. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Meintser, N., Beek (2011). Experts over ontwikkelingen en trends in seks en seksueel geweld. Utrecht: Movisie. Meulmeester, G., Rijsbosch, E., McDevitt-Pugh, L., Wieringa, S., Cense, M., Hoing.

M. & Vlugt, I. van der (2008). Mapping van bestaande projecten en initiatieven op het gebied van seksuele weerbaarheid. Amsterdam: Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging en Rutgers Nisso Groep.

Movisie (2009). Factsheet Jongensprostitutie. Feiten en cijfers. Utrecht: Movisie.

Nationaal Rapporteur Mensenhandel (2011). Factsheet Kinderpornografie. Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur. Den Haag: Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel.

NCRV & J/M Ouders (2012). Onderzoek internetgebruik thuiswonende kinderen van 6-17 jaar. Downloaden: <http://altijdwat.ncrv.nl>.

Nikken, P. (2007). Jongeren, media en seksualiteit. Hoe media-interesses en -gebruik samenhangen met fantasieën, opvattingen en gedrag. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Rutgers WPF (2011). Is er hulp bij seksuele problemen? ... en 49 andere vragen over hulpverlening bij seksuele problemen & seksueel geweld. Utrecht: RutgersWPF.

Sonk, N. & Haan, J. de (2011). Kinderen en internetrisico's. EU Kids Online onderzoek onder 9-16 jarige internetgebruikers in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Verslag Symposium Kinderen, seks en internet (7 februari 2012).
Downloaden: www.saferinternetday.nl.

Walle, R. van der, Berlo, W. van, Picavet, C. & Verboeff, A. (2010). Niet voor niks. Vormen van ruilseks onder jongeren. Utrecht/Amsterdam: Rutgers Nisso/GGD Amsterdam.

Colofon

Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens
Ondersteuning voor jongens en hun ouders

Auteurs

Sabine Kraus (Aletta E-Quality)
Roselle Servage (Aletta E-Quality)

Met medewerking van

Janine Baal (Aletta E-Quality)
Ellen Boszhard (GGD Den Haag)
Bernice Calmes (Aletta E-Quality)
Hanna Harthoorn (Aletta E-Quality)
Jeannette Jansen (GGD Den Haag)

Eindredactie

Irene Geerts

Ontwerp en productie

Gemeente Den Haag
Intern Dienstencentrum

Deze factsheet is onderdeel van het project 'Online seksueel grensoverschrijdend gedrag ten opzichte van jongens en hun ouders', een gezamenlijk initiatief van GGD Den Haag en Aletta E-Quality.

Aletta E-Quality is een toonaangevend landelijk en internationaal opererend kennisinstituut. Het verzamelt, beheert en ontsluit het erfgoed van de vrouwenbeweging, onderzoekt, analyseert en bediscussieert de positie van vrouwen in de samenleving, en geeft gefundeerde adviezen voor toekomstig beleid. Dit alles gericht op de emancipatie van vrouwen, in al hun diversiteit en in hun maatschappelijke context.
www.aletta-equality.nl

GGD Den Haag zet zich in voor de gezondheid van alle inwoners van Den Haag. Ze bestaat uit de afdelingen Epidemiologie, Maatschappelijke zorg & gezondheidsbevordering, Openbare (geestelijke) gezondheidszorg, Infectieziektenbestrijding, Jeugdgezondheidszorg en Ambulancezorg. De GGD Den Haag is onderdeel van de dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn van de gemeente Den Haag.
www.denhaag.nl

Uitgave

GGD Den Haag november 2012



